

- STRUKTURA ÚSTNÍ ZKOUŠKY
- ČETBA
- POETIKA – VÝRAZOVÉ PROSTŘEDKY

TROPY - jazykové prostředky založené na přenášení významu slov

Alegorie = jinotaj = zašifrované sdělení, nepřímé vyjádření děje (Vševěd, Mámil...)

Metafora = přenesení pojmenování na základě vnější podobnosti

Personifikace = zosobnění; přenášení vlastností lidské bytosti na neživé věci nebo pojmy

Epiteton = básnický přívlastek (hodnotící, subjektivní, citové = šedý vlk, luzná víla...)

Příměr = básnické přirovnání dvou věcí na základě společné vlastnosti (krásná, jako kvítka ...)

Přirovnání = porovnávání dvou jevů si podobných, spojka jako (X je jako Y)

Metonymie - spojení dvou významů v jedno pojmenování - přenesení významu (město čeká..., viděli jsme sůl, lodě, vagony, uhlí..., maminka miluje Smetanu...)

Synekdocha = metonymie na základě kvantity - část za celek (řekly veverčí zuby)

Eufemismus = zjemnění skutečnosti (opustil nás...)

Hyperbola (nadsázka) = zveličení skutečnosti (sto roků v šachtě žil...)

Oxymóron = zdánlivě nelogické spojení (zborčené harfy tón, mrtvé milenky cit)

Ironie = vyjádření záporu kladem, mluvčí myslí pravý opak toho, co říká

Sarkasmus = zesílená ironie

FIGURY - založené na opakování nebo hromadění slov, význam slov zůstává stejný, nevyhledáváme mnohoznačnost jako u tropů

a. Figury týkající se hlásek

Aliterace = opakování hlásek nebo jejich skupin na začátku po sobě jdoucích slov

Onomatopoeia = opakování hlásek nebo jejich skupin tak, aby napodobovaly nějaký zvuk

b. Figury týkající se slov

Anafora = opakování slov či sousloví na začátku po sobě jdoucích veršů

Epifora = opakování slov či sousloví na konci po sobě jdoucích veršů

Epizeuxis = opakování slova či sousloví v textu

Epanastrofa = opakování stejného slova na konci jednoho verše a na začátku verše následujícího

c. Odchytky od pravidelné stavby

Apoziopoeze (=neukončená výpověď) = jen naznačování, každý si to musí domyslet, řečnické 3 tečky

Osamostatněný větný člen = zcela vyčleněn ze stavby věty, i když do ní patří (Zmlkňte! Okamžitě!)

Anakolut = vyšinutí z větné vazby; věta začíná jinak, než pak signalizuje její pokračování (Maminka, když viděla moje vysvědčení, bylo jí hned líp.)

Zeugma = spřežení různých vazeb; slova spojená stejně vyžadují jinou vazbu (Lidé vystupovali a nastupovali do tramvaje.)

d. Řečnické figury - slouží k oživení řečnického projevu

Řečnická otázka = otázka, která nevyžaduje odpověď Řečnická odpověď = mluvčí si odpovídá na řečnickou otázku neočekávaným způsobem

Apostrofa = oslovení abstraktní skutečnosti, nepřítomné osoby nebo neživých objektů

ÚKOL – ZKUSTE SI DOMA ROZEBRAT UVEDENÉ BÁSNĚ

Šiju, šiju si botičky
do sucha i do vodičky:
svit', měsíčku, svit',
ať mi šije nit'.

(Karel Jaromír Erben: Kytice)

E
nevím, k čemu bych tě přirovnal
Tři linky táhlý tón tvůj zaznívá
Telegrafistce někdo lásku lhal?
Tři linky každá stejně pravdivá
(Vítězslav Nezval: Abeceda)

Už to žito na souvrati,
vlní se a v slunci zlatí;
vlní se, vlní se, žitko, zlaté,
čekali jsme dlouho na tě.
(Josef Václav Sládek: Selské písně a české znělky)

Jak jsem, olše, měl vás rád
v podvečerní, vonný chlad,
nad vodou, když schýlen sám,
stín váš chvěl se sem a tam.
(Antonín Sova: Květy intimních nálad)

Někdo se bojí vlastní ženy
A někdo třeba upíra
Někdo je v přítmi vyděšený
Ve tmě už téměř umírá
(Jan Burian: Zubař)

Král Karel s Buškem z Vilhartic
teď zasedli si k dubovému stolu –
ti dva už pili mnohou číši spolu
a zapěli si z plných plic.
(Jan Neruda: Balady a romance)

Té, která byla raněna
a sežehnuta bleskem krásy,
básniřky, která vplétala si
krvavé trní do jména.
(Jaroslav Seifert: Píseň o Viktorce)

Beruško,
půjč mi jednu tečku!
Třeba tu,
co máš na zadečku.
(Jiří Žáček: Říkanka pro berušku)

ETAPY VÝVOJE SVĚTOVÉ LITERATURY

- Starověk
- Románský a gotický věk (středověk)
- Humanismus a renesance
- Barokní řád
- Doba osvícenství (novověk)
- Romantická vzpoura proti rozumu a řádu
- Přejít k realismu ve světové i české literatuře
- Moderní směry přelomu století
- 20. století

LITERATURA STAROVĚKU

STAROVĚKÉ ORIENTÁLNÍ LITERATURY

V povodí velkých asijských řek **Eufratu a Tigridu**, **Indu**, **Gangu** a **Brahmaputry**, mohutných čínských veletoků i kolem dolního toku africké řeky **Nilu** vznikly již ve 4. až 3. tisíciletí před naším letopočtem rozsáhlé státní celky s vyspělou kulturou, v níž měla své významné místo i psaná slovesnost. Nejstaršími památkami byly mýty o vzniku světa - **Epos o Gilgamešovi** či nábožné texty, např. židovská **tóra**, která se stala základem pro křesťanský **Starý a Nový zákon - Bibli**.

Starý zákon představuje nejrozsáhlejší souhrn hebrejské literatury. Obsahuje řadu knih.

První - Genesis, pojednává o stvoření světa, prvních lidí Adama a Evy, potopě světa a dalších událostech.

Druhá kniha - Exodus popisuje odchod bohem vyvolaného národa (Židů) z otroctví, úlohu Mojžíše, zjevení Desatera a další skutky Hebrejů.

Další knihy pak popisují události, které se Židům v Palestině přihodily, neboť měly vždy nějaký symbolický význam. Součástí Starého zákona jsou i proroctví o příchodu vykupitele (Mesiáše), stejně jako žalmy, z nichž je nejkrásnější milostná lyrika Píseň písní (Píseň Šalamounova).

Nový zákon tvoří křesťanskou část Bible a obsahuje čtyři evangelia (dobré zprávy) - Matoušovo, Markovo, Lukášovo a Janovo, tj. vyprávění o Kristově životě. Další část tvoří tzv. epistoly neboli listy apoštolů věřícím a Zjevení sv. Jana (Apokalypsa) - spis o konci světa a posledním soudu.

ANTICKÁ ŘECKÁ LITERATURA

Antické literatury se rozvíjejí přibližně od 8. století před naším letopočtem asi do 4. století naší éry. Za tuto poměrně dlouhou dobu dosáhlo nevídané úrovně jak básnictví, tak drama i próza. Významnou roli zde hraje **Řecko**; Řím a latinské písemnictví v mnohém navazuje na řecké, doplňuje je a napodobuje. Vzorem pro velká epická díla byl po dlouhá staletí epos básníka **HOMÉRA** - **Illias** a **Odysea**. První z eposů popisuje spor spartského krále Menelaa a syna trojského krále Priama, který Menelaovi odvléká ženu, krásnou Helenu. Uražený Menelaos svolal všechny řecké vládcy k dobytí Tróje. Boj trval devět let a je prodchnut řadou známých legend (o Achillovi, Hectorovi či trojském koni). Po úspěšném dobytí Tróje se řečtí bojovníci vrací

zpět. Návrat jednoho z nich, ithackého krále Odyssea, líčí stejnojmenný druhý epos. Při plavbě na rodný ostrov bloudil Odysseus dlouhá léta po mořích a zažíval různá dobrodružství (boj s Kyklopem, zpěv Sirén aj). Typické pro oba eposy a následnou řeckou literaturu je mytologický charakter, osudový vliv řeckých bohů (Dia, Héry, Afrodity, Athény, Poseidona, Háda, Hefaista aj.), stejně jako prostá, ale jednoznačná soustava morálních hodnot.

Po rozpadu rodového zřízení v Řecku se mění i názor na svět, tím i umění a literatura. Objevují se lyrické básně básničky **SAPFÓ**, dionýsovského básníka **ANAKREÓNA** či autora bajek **AISÓPA**. Významnou roli sehrávalo v životě Řeků divadlo. Při dionýsovských oslavách vznikaly také první divadelní hry, tzv. tragedie. Teprve později se z nich zrodila řecká komedie. Řeckou tragedii proslavili tři významní dramatičtí básníci **AISCHYLOS**, **SOKLES** a **EURIPIDES**, v komedii vynikli **ARISTOFANES**. Základem řeckého divadla byly mravní spory, konflikty mezi proměnlivými zákony vládců a věčnými příkazy morálky. Nejen slovesné umění, ale i architektura, sochařství a malířství, stejně jako filosofie vytvářely ve starém Řecku obraz harmonického jedince - **KALOS KAI AGATHOS** (dobrý, krásný, šlechetný...).

LATINSKÁ ŘÍMSKÁ LITERATURA

Latinská římská literatura není zdaleka tak bohatá ani tak původní jako literatura řecká. Dlouho přebírala hotové útvary a témata od vyspělejší literatury řecké. Iliias a Odyssea inspirovala římského básníka **VERGILIA** k mohutnému národnímu eposu **Aeneis**. Mimořádnými talenty římské poezie byli dále básníci **HORATIUS** a **OVIDIUS**. Do dnešních dnů si svou svěžest zachovala milostná lyrika římského básníka **CATULLA**. Jako skladatelé satir vynikli římské básníky **HORATIUS** a **JUVENALIS**. Velkou filozofickou báseň **O přírodě** složil **LUCRETIUS**. Byla však pěstována i vysloveně literaturu zábavná, povídka i román, jakou je např. próza **PETRONIOVA** a **APULEIOVA**.

Z antické prózy zůstala nejživější díla historická, a to jak řeckého, tak římského původu. Z jejich autorů jsou nejznámější **THUKYDIDES**, **LIVIUS** a **TACITUS**.

Antická literatura přinesla za dobu své existence díla, která nejednou byla vzorem i pro umělce mnohem pozdějších dob a konečně byla období, jako např. humanismus, kdy antická literární díla byla pokládána za příklad přímo nedostižitelný. Ve zvláštním vztahu k antice bylo i křesťanství, které uzrávalo v pozdní antické společnosti a přijalo z ní množství svých charakteristických prvků. Latina zůstala bohoslužebným jazykem římskokatolické církve. Bible - Starý zákon, souhrn starých židovských pověstí, a Nový zákon, několikerým způsobem vyprávěný životopis Kristův - hluboce ovlivňující myšlení každého středověkého evropského člověka, působila hlavně v podobě latinského překladu (tzv. Vulgata).

LITERATURA ROMÁNSKÉHO A GOTICKÉHO VĚKU

Rozvoj středověkých evropských literatur se neobyčejně urychlil od počátku 9. stol. Je to doba krále **Karla Velikého**, kdy na většině evropského území dochází k významným změnám ve společenskopolitickém, hospodářském, ideovém i kulturním životě a kdy se v Evropě začínají vytvářet pevnější státní celky.

V souvislosti s tím se objevují i nová kulturní centra, rozvíjejí se po několika chaotických stoletích znovu architektura i literatura. Základním rysem tehdejší společnosti se stává křesťanství s ideálem a vzorem, kterým byl asketický rytíř s jeho ctnostmi: věrnost lennímu pánu a králi, šíření a obhajoba křesťanské víry proti nevěřícím, úcta k ženě, samozřejmě urozené, a povinnost ochraňovat chudé, sirotky a vdovy.

Literární památky jsou šířeny ústním podáním potulných pěvců, tzv. **trubadúrů**, **truvérů**, **minnesengrů**, apod., čemuž odpovídá i útvar - duchovní náboženské písně, modlitby či dramata nebo hrdinský rytířský epos

o skutečných bojovníků - křesťanů osvobozujících zemi od útlaku, případně bojující v cizí zemi za křesťanské ideály. V Evropě tak vznikají eposy o tisících veršů - **Píseň o Rolandovi, Píseň o Cidovi, Píseň o Nibelunzích, Boewulf, Slovo o pluku Igorově.**

Typickou středověkou skladbou je stará francouzská hrdinská skladba **Píseň o Rolandovi** (asi z 11. století), oslavující statečné činy rytíře Rolanda z družiny Karla Velikého. Roland jako velitel zadního voje křížové výpravy proti španělským Arabům (Saracénům) je zrazen nevlastním otcem a zaskočen nepřáteli. Přísný řád rytířské kázně mu nedovolí dovolávat se pomoci hlavního vojska. Marně jej přemlouvá přítel Olivier, aby zatroubil na kouzelný roh a přivolal pomoc. Roland nezná jinou povinnost než bojovat proti přesile, hájit čest svého krále a nakonec i hrdinsky padnout.

Jiný ráz má tzv. **bretonský román o králi Artušovi**, jeho nevěrné ženě Guinevře, čaroději Merlinovi a rytířích kulatého stolu Parcevalovi, Lancelotovi a dalších. Stejně jako keltské pověsti (**Tristan a Isolda**) je ráz bretoňského románu polomytický s množstvím zázračných skutků. Válečný život a dobrodružné příhody ustupují mystice a náboženskému zanícení.

Nejznámější eposem však byla **Alexandreis** (r.1180) o skutečném Alexandru Makedonském, který byl přeložen do mnoha evropských jazyků, případně se stal inspirací pro jiné hrdinské eposy.

LITERATURA HUMANISMU A RENESANCE

Po rozpadu římské říše došlo téměř k zapomenutí antické literatury. Ve středověku národní literatury vyhledávaly spíše náboženská témata, přesto se evropští učenci k antickým látkám vraceli. 13. století pak znamená propojení vlivů antické tradice, křesťanského náboženství a arabské básnické školy. Znamená odklon od středověkého křesťanského pojetí odříkání (askeze) a přípravy na život posmrtný. Pozornost se začíná obracet k přírodě, k ženě, ke všem věcem pozemského života. Na přelomu 13. a 14. století vznikají v bohatých severoitalských městech první manufaktury, posiluje se mezinárodní obchod a uskutečňují se první velké námořní objevy. Za této situace dochází k mohutnému hnutí, rozšiřujícímu se do celé západní Evropy, obecně zvanému **renesance**. Cílem je rozrušení středověké feudální ideologie, odmítnutí mysticismu a monopolu církve, příklon k racionalitě, prospěšnosti, jakož i obrat k člověku jako jedinci a ocenění jeho individuálních zkušeností. Ovzduší, které takto vzniklo, je příznivé jak vědě, tak i umění.

Mezi největší renesanční vědce můžeme počítat **MIKULÁŠE KOPERNÍKA** a **GALILEA GALILEIHO**, mezi největší výtvarníky **LEONARDA DA VINCI** a **MICHELANGELA BUONARROTIHO**, mezi největší dramatiky **WILLIAMA SHAKESPEARA**. Pokud jde o společenské vědy, zde renesanci uskutečňuje literární hnutí humanismu, které se pokouší vzkřísit umělecké, ale i občanské hodnoty starověku. Snaží se vydávat uchovaná díla latinská a později i řecká (existuje již knihtisk) a vlastně ustanovuje vědecké zásady pro vydávání textů (tzv. textologie). Ve vlastní tvorbě se humanisté pokoušejí napodobit své starověké vzory, a to do všech důsledků, to znamená i jazykem. Píší proto očištěnou, "klasickou" latinou a odmítají latinu středověkou. Teprve později humanisté rozvíjejí literární tvorbu v národních jazycích a vytvářejí mnohdy základ pro další vývoj národních literatur.

Jedním z prvních renesančních tvůrců se stal florentský rodák **DANTE ALIGHIERI** (1265-1321). Nucené vyhnanství z rodného města (pro protipapežské povstání), po němž do své smrti nepřestal toužit, sny o sjednocení Itálie a prožitek lásky k Beatrici, to všechno zanechalo své stopy v největším Dantově díle, v duchovním eposu **Božská komedie**. Jedná se o symbolickou skladbu, která obsahuje 3 oddíly - Peklo, Očistec a Ráj. Těmito oddíly prochází zbloudilý básník, kterého ohrožují tři šelmy: Smyslnost, Pýcha a Lakomství. Jeho průvodcem se stane římský antický básník Vergilius, vyslaný zemřelou milenkou Beatricí. Nebezpečí mohou uniknout, jestliže projdou Peklem a Očistcem. V těchto místech pak nacházejí Dantovy politické odpůrce,

vladaře a církevní představitele. Na prahu Ráje opouští básníka Vergilius, neboť jako pohan nesmí vstoupit do těchto končin. Básníka - Danta se ujímá sama Beatrice, s níž pak nachází věčnou blaženost.

Zatímco Dante se snažil postihnout záhady nadpozemského života, jeho následovníci obrátili svůj zájem na věci pozemského světa, ke smyslnému životu.

FRANCESCO PETRARCA (1304-1374) byl stejně jako Dante vypovězen z rodné Florencie a odešel do Avignonu. Rozhodující událostí pro něj bylo seznámení se ženou, kterou později opěvoval v sonetech **Laura**. Na vznik renesanční novely má největší podíl **GIOVANNI BOCCACCIO** (1313-1375) souborem novel **Dekameron**. Společnost sedmi urozených žen a tří šlechticů opouští Florencii ohrožovanou morovou nákazou. Na venkovském sídle si krátí čas vyprávěním příběhů, jejichž základem se stává láska, povětšinou však rozmarná a laškovná, tedy odpovídající zcela mravům tehdejší Itálie.

Obliba kratší povídky se rozšířila i mimo hranice Itálie. Anglický básník **GEOFFREY CHAUCER** (1340-1400) využil tohoto modelu ve veršovaných **Povídkách Canterburských**. Společnost drobných měšťanů si zpřijemňuje pobožnou pouť vyprávěním humorných příběhů.

Ve Francii se proslavil rebelující básník **FRANCOIS VILLON** (1431-1463), rváč, opilec, zloděj a tulák, který svůj život i dílo (**Závět**) zasvětil stálé vzpouře proti konvenční a mravně se tvářící společnosti.

V divadle se renesanční vlivy projeví především v tvorbě anglického dramatika **WILLIAMA SHAKESPEARA** (1564-1616). Komédie **Zkrocení zlé ženy**, **Sen noci svatojánské**, **Mnoho povyku pro nic**, **Kupec benátský**, **Veselé paničky Windsorské**, či tragédie **Macbeth**, **Hamlet**, **Král Lear**, **Othello**, **Romeo a Julie** a mnoho dalších vyprávějí příběhy různých dob, různých lidí. Autor vyjádřil cit i hloubku vášně, touhy, bezohlednou lačnost slávy a zisku, sobeckost i nenávisť, tedy veškeré odstíny lidské povahy. Toto vystižení je společným rysem všech her, stejně jako typicky renesanční důraz na aktivní vztah k životu, na vytváření vlastního osudu, byť často ne příliš šťastném.

Podobné rysy lze také nalézt v tvorbě španělského dramatika **LOPE DE VEGY** (1562-1635). Napsal ohromující množství her - 2000, většinu z nich pak v duchu typicky španělského „dramatu pláště a dýky“. Nejznámější a stále živá je hra **Ovčí pramen**, o vzbouření lidu proti vysokému církevnímu hodnostáři, který zneužíval svého postavení, a následující ústup krále před jednolitými vzbouřenými vesničany.

Zlatý věk španělského písemnictví zosobňuje dramatik a prozaik **MIGUEL DE CERVANTES Y SAA VEDRA**. Jeho životní osudy jsou velmi pohnuté, neboť jako chudý se nechal najat do armády, kde byl zraněn, vězněn, stal se otrokem, aby po osvobození žil v celoživotní bídě v Madridu. Jeho vrcholný román **Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha** o rytíři poněkud pošetilem až směšném a jeho sluhovi je satirou na rytířské romány, jíž se snaží zesměšnit tehdejší svět. Toto zesměšnění však současně vede ke kritice egoistické a ziskuchtivé společnosti, proti níž staví čistotu lásky a duše.

Rozbor textů:

Epos o Gilgamešovi

Giovanni Boccaccio – Dekameron

Miguel de Cervantes Y Saa Vedra - Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha